

ne prin suflul liric irezistibil și prin emoțiile adânci care rămân ca un vis frumos dar care cu timpul se pierde în neantul infinit. Cum să nu te atragă un asemenea text? Sublimul într-o carte, cît există grație harului creatorului, este descoperit cu uimire, este în cazul de față suferința acestui Werther, născută din povestea de iubire complicată și dureroasă. Cititorului i se transmit sentimente firești care se suprapun peste cele ale lui, rațiunea acestui transfer nici nu trebuie explicată, ci pur și simplu acceptată ca pe ceva natural. Este rezultatul textului miraculos și strălucitor scris, fie că e vorba de genialul Goethe, fie de marele Thomas Mann, este rezultatul lecturii cărții care ni se oferă ca un conflict deschis între spirit și viață, între viață și iubire, între destinul omului veșnic de neîmplinire și clipa luminoasă apărută doar efemer. Îndrăgostitul își vede iubita ca pe o amazoană cu liniile elegante, ca pe însăși perfecțiunea frumuseții femini-

ne. Charlotte a rămas doar cu vârsta la care ajuns, Lotte însă va rămîne cu imaginea femeii sublime, victimă a dragostei eterne.

Cititorul nostru găsește în lecturile căutate ceea ce de obicei viața nu-i oferă. El se îndreaptă spre text ca spre niște fermecătoare grădini unde imaginația și speranța dansează fabulos. În acest fel textele confirmă puterea lor de oglindire a sufletului, oferă locul și timpul în care totul intră într-o existență enigmatică, vrăjită, parcă totul se desfășoară frumos și curat, de la mișcările stelelor la mîngîierile iubiților. Fie și numai pentru atît, mirajul lecturii este dătător de speranță și fericire. O tempora !, lecturile din adolescență și cele de la maturitate intră în palimpsest, pergamentul e și mai valoros, straturile se suprapun precum amintirile peste amintiri, precum timpul peste timp și dintre urmele de colb iese textul la lumină. Minunea lui e împlinită. Ușile bibliotecii din nou sînt larg deschise.

ARHIVA LITERARĂ

Gimnazist la Chișinău – student extern la Universitatea din Harkiv (165 ani de la nașterea lui B.P.Hasdeu)

Pavel BALMUȘ,

Centrul Național de Hasdeologie

Evident, dacă i se sugera sau i se cerea, cu un anume prilej, să-și întocmească un anume "Curriculum vitae", la rubrica "Studii" Bogdan Petriceicu Hasdeu ori n-ar fi avut cine știe ce... divulga, sau ar fi specificat, bunăoară: "medii (incomplete)"; "superioare neterminate". Avem această impresie întemeindu-ne pe cîteva mărturii, oficiale ori... personale hasdeuene, făcute de-a lungul vremii. Ne referim, mai întîi, la un fragment de "Raport", întocmit acum 140 ani (la 2 mai 1863), de către V. Alexandrescu (Vasile Alexandrescu-Ureche, acel "Vladimir Alioșchin-Uho" din recenta și "scandaloaasă" scriere hasdeueană "Duduca Mamuca"), în calitate de Președinte al "Comitetului central de Inspecție a școlilor din România de-a stînga Milcovului", adică de la Iași, "raport" în care ne întîmpină insinuări și „bîrfeli” de felul acesta: "... Nu este che-

marea Comitetului de a observa modul... cum domnul B.P.Hasdeu a fost numit la postul important ce ocupă (ca „profesor de istorie universală la Gimnaziul Central din Iași”); acest Comitet nu voiește a aminti Onoratului Minister (al Cultelor și Instrucțiuni Publice, condus de Chr. Tell), că domnul B.P. Hasdeu n-a putut aduce niciodată vreo cît de mică dovadă de studiile ce au făcut în Rusia...”.

Nelipsite de contraziceri și subiectivism sînt și „amintirile-aprecieri” ale lui B.P.Hasdeu însuși, cînd avea în vedere această perioadă a „universităților” sale din tinerețe, într-o scrisoare (din 9 august 1904, Cîmpina) adresată lui N.I. Apostolescu (care o reproduce drept „Prefață” la cartea sa „Studii. Literatură, Estetică, filologie”, București, 1904, pag.5-6): „Iubite d-le Apostolescu... Ceri de la mine aprecierea „magistrului”. Dar sînt eu oare „ma-

gistru"? (intervenim, aici, cu specificarea, că, la 1875, în cea de-a doua ediție a „Istoriei critice a românilor”, B.P.Hasdeu făcea dedicația următoare: „Memoriei răposatului meu părinte și magistru în știința istorică...”, noțiunea de „magistru”, incluzînd-o și pe cea de „dascăl”, de mai jos...)

Cine n-a iubit, nu va fi iubit. Cine n-a fost elevul nimănui, nu va avea elevi el însuși. Născut peste Prut, în Basarabia, crescut în atmosfera cea muscălească țarodoxă, pe care am detestat-o pretutindeni și am urît-o totdeauna: în liceu, la universitate, în cercuri culturale, eu n-am iubit nici un profesor, considerîndu-i pe toți ca dușmani, numai și numai pentru că erau muscali. Singurul meu dascăl a fost tatăl meu, de la care prin iubire am învățat a fi român și [bun] creștin... În Rusia eu nu m-am specializat în nimic, decît numai doară la o facultate juridică... În urmă, am devenit istoric, lingvist și filolog, dar m-am format eu însumi, ca autodidact, în toată puterea cuvîntului.”

Aproximativ în aceiași termeni se exprimase B.P.Hasdeu cu 23 ani mai înainte, la sfîrșitul anului 1881, răspunzînd la o scrisoare a fiicei sale Iulia, proaspătă elevă la Colegiul parizian „Sévigné”... „Nu merg prea bine cu școala, - scria Lilica, la 4 decembrie st.n. (st. vechi, 21 noiembrie) 1881.- Văz niște lucruri cari nu-mi plac; apoi nu să face ce este scris în program; nu este regulă, profesorii sînt neglijenți; în loc să-și facă datoria, spun anecdote, vin tîrziu, lipsesc de multe ori...” La care tatăl îi răspunde, la 28 noiembrie stil vechi (st. nou, 11 decembrie) același an: „... Lilicuțo, dragă,... Ceea ce-mi scrii despre școală mă întristează...deși mie mi se pare că tu exagerezi. Profesorii cei mai buni spun, cite o dată, anecdote, și profesorii cei mai buni vin, oneori, tîrziu sau nu sînt totdeauna exacti... Și eu, Lilicuțo, dragă, am avut mulți profesori neglijenți, unii răi, toți niște muscali, iar nu din așa numita capitală a lumii civilizate (se subînțelege Parisul, aici), și totuși învățăm [adică mai românește: am învățat carte]...”

Am citat acest „dialog epistolar” din ediția „DOCUMENTE ȘI MANUSCRISE LITERARE, vol.III., Corespondența B.P.Hasdeu-Iulia Hasdeu” (București,

1976, pag. 64-65), de unde am mai depris și nota (16), la calificativul „răi” (de la p. 429): „Bogdan Petriceicu Hasdeu își începuse studiile în diverse orașele din Podolia și Volynia, ...le continuase la Liceul din Chișinău și la Universitatea din Harkov, pe care o va părăsi înainte de a obține vreo diplomă...”

S-a observat, sperăm, că am găsit oportune unele puncte de suspensie, „croșete”, ca să nu reproducem, iarăși, „tradiționalele” greșeli: că Al. Hâjdău, tatăl viitorului B.P.Hasdeu, avea să fie profesor și în Volynia (la Rovno), că Thadeu Al.Hâjdău va abandona studiile universitare de la Harkiv, „pentru a intra în armată”, deși se dusese într-acolo și în postura de iuncher husar în regimentul Radetzki, unde se încadrase încă în primăvara lui 1854...

Or, tocmai aceste chestiuni și evenimente—schimbări de ordin biografic din viața adolescentului B.P.Hasdeu se vor discuta și concretiza (în cadrul hasdeologiei la Chișinău, mai ales) începînd anume din anul amintit (1976). Avem în vedere, desigur, lucrările: „O precizare istorico-literară” (a celui ce semnează rîndurile de față), în revista „Nistru” (1976, nr.4, p.142-144), despre înscrierea lui B.P.Hasdeu (la 5 octombrie 1855), în calitate de student extern, „liber-ascultător”, la Facultatea de Drept a Universității din Harkiv; „B.P.Hasdeu la liceul regional din Chișinău (Contribuții bibliografice)”, în revista „Limba și literatura moldovenească” (1977, nr. 3, pag. 68), de Vasile Ciocanu cele scrise și publicate de Vasile Malanetchi, referitor la studiile gimnaziale hasdeuene la Cameneț-Podolosk și Rovno, începînd din 1880, în același „NISTRU”, nr. 6: „Popas la Rovno...”, precum și în revista de limbă rusă „Kodry”, 1982, nr. 8, mai încoace — în revista Muzeului Literaturii Române de la București, „Manuscriptum” din 1992, nr.1-4: „Bogdan Petriceicu Hasdeu, elev la Camenița și Rovno” și finalizînd cu studiul, reprodus de noi recent, în cartea (fascicula I) „Pro Fide et Patria. Contribuții...” (editura EPIGRAF, 2002): „Contribuții documentare la studiile de gimnaziu ale lui B.P.Hasdeu”.

Întrucît nu mai e cazul să insistăm asupra duratei și „fragmentarismului”

așa-ziselor „studii ce au făcut [tînărul B.P. Hasdeu] în Rusia...”, dorim să relevăm doar cîteva momente și aspecte din perioada „uceniciei” acestuia la gimnaziul nr.1 din Chișinău de cîndva, din vremurile studenției „externe” (de scurtă durată) la Universitatea din Harkiv, unde învățase, între 1829 și 1832, cu strălucire, și tatăl său, Alexandru Hâjdău.

Mai întii, să ne asociem la opinia exprimată de V. Malanetchi, în ale sale „Contribuții documentare...” (inserate în pomenitul vol. „Pro Fide et Patria...”, 2002, p.47), în sensul că Th. Al. Hâjdău, deși a trebuit să revină în Basarabia, plecînd de la gimnaziul din Rovno (obținuse rezultate bune la învățătură și fusese promovat în clasa a IV-a), la Chișinău își va face apariția abia în prima jumătate a anului 1852, fiind atestat elev (în cl. a IV-a, iarăși) la gimnaziul local, în anul de studii 1852-1853. Trebuie să atragem, însă, atenția că momentul sosirii lui Thadeu Al. Hâjdău în Basarabia (probabil, inițial la Cristinești-Hotin) nu echivalează cu data stabilirii sale la Chișinău...

De menționat, de asemeni, că abia în anul de studii 1852-1853 este atestat (în documentele vremii) și fratele mai mic al lui Thadeu, Nicolai Hâjdău, în calitate de elev al pensionului pentru copii de nobili, de pe lîngă gimnaziul amintit. Iar dacă e să pornim, din nou, de la recentele „Contribuții documentare...” ale lui V. Malanetchi, reamintim că, încă în luna decembrie 1850, Al. Hâjdău, adus în capitala Basarabiei, în noiembrie precedent, „ceruse” ca Nicolai, elev în cl. I-a a gimnaziului din Camenița, să fie „retras”, chipurile, „pentru a-l aranja la gimnaziul din Chișinău”; o similară „intervenție”, de altminteri, făcuse Al. Hâjdău și în februarie 1850 (pe cînd se afla „bine” încă la Camenița Podoliei), pentru fiul său mai mare Thadeu, elev în cl. II-a a gimnaziului din aceeași localitate, dar „... în vederea intrării într-una din școlile militare...” (Prin urmare, iată de pe cînd datează „tentațiile” hâjdăuene pentru cariera militară, pe care o va îmbrățișa, pînă la urmă, începînd din primăvara lui 1854...).

Cît privește „motivele” întîrzierii cu care poposesc frații Thadeu și Nicolai Hâjdău (abia în prima jumătate a anului 1852?) la Chișinău, fiind înscriși la studii, aici, din august același an (1852-1853), se pare că unele dintre acestea le putem desprinde din filele unui dosar de arhivă, necunoscut încă istoricilor literari și hasdeologilor, pînă mai de curînd, și pe care noi l-am consultat cu ani în urmă, la fosta Arhivă Centrală de Stat a R.S.S.M., actualmente: Arhiva Națională a Republicii Moldova. E vorba de unitatea de păstrare nr.241 (de cîndva), numită (în rusește, tradus: „Corespondența tutelei nobiliare a districtului Chișinău-Orhei”), în cadrul fondului (nr.6, odinioară) „Direcția Regională a Basarabiei”.

Se „deschide” acest dosar printr-un ordin al Senatului guvernamental (din 2 august 1851), adresat amintitei Direcții, care, la rîndu-i, îl remite Tutelei nobiliare din Hotin; din „Raportul” acesteia (nr.224, din 16 noiembrie 1851) aflăm, între altele, că „...văduva poruciță Maria Dauksz, printr-o „proșenie adresată, la 4 octombrie 1849 (Tutelei din Hotin – n.n., P.B.), făcuse un demers de asigurare a lucrurilor rămase la ginerele ei Alexandru Hâjdău, după moartea fiicei ei, Elisaveta Hâjdău, în valoare de 5.000 rub. argint...”. Tutela în cauză trimitea, însă, documentele amintite celei din Camenița, care se „grăbea” să-i adreseze celei dintîi un aviz (la 2 decembrie 1849), precizînd că „...minorii Hâjdău, ca fii de moșier basarabeu, și care locuiesc numai provizoriu în or. Camenița, nu trebuie să șină de competența sa (adică a „grijuliei” Tutele – n.n., P.B.)” ș.a.m.d.

În sfîrșit, precum reiese din același dosar de arhivă, Direcția Regională a Basarabiei, anunțată că „nobilul Alexandru Hâjdău își are domiciliul în or. Chișinău, pe lîngă care trebuiau să se afle și copiii săi...”, avea să poruncească (la 12 iulie 1852, abia) Tutelei nobiliare a districtului Chișinău-Orhei să ia măsurile cuvenite, cerînd din Camenița și dosarul cu acest „caz de tutelă”, dosar transmis la Chișinău încă la 26 noiembrie 1851, precum se „raportează” (din pomenitul oraș al Podoliei), deja la 25 august 1852...

(va urma)